

PETRO KORÇARI

KRYEARKITEKT
I ALI PASHË
TËPELENËS

BIBLIOTENË
SHËTETIT

92

PSS

DH. S. SHUTERIQI

92
P. 85

DH. S. SHUTERIQI

PETRO KORÇARI

kryearkitekt

i ALI PASHË TEPELENËS

SHTËPIA BOTUESE «8 NËNTORI»

I. HYRJE

Interesat historiko-kulturore na kanë shtyrë t'u drejtohemi botimeve të kohës së Ali pashë Tepelenës mbi Shqipërinë dhe mbi sundimtarin e Janinës vetë. Kështu e solli rasti që të hasim edhe në emrin e një kryearkitekti shqiptar, të tepelenasit, inxhinier Petro Korçari.

Ky emër, gati krejt i panjohur gjer dje nga ata që merren me historinë e artit shqiptar, tërheq vëmendjen, sepse, sikundër dihet, pak e aspak emra na kanë arritur prej arkitektëve tanë të qindvjetëve të kaluar. Zakonisht përmenden dy a tri prej tyre, si durrsaku Aleks, i shek. XV, apo Mehmet Elbasani dhe arkitekt Sinani, të shek. XVI. Ndërsa i pari ushtroi në viset dalmate dhe në Italinë veriore, dhe dy të tjerët në Stamboll e në Turqi, për asnjërin nuk dihet që të ketë ushtruar edhe në Shqipëri, nëse përjashtojmë ndonjë gojëdhënë, si ajo e Vlorës, për një xhami të këtij qyteti.

Botuam mbi Petro Korçarin një artikull të shkurtër¹, me informatat e pakta të nxjerra nga autori anglez i pjesës së parë të shekullit të kaluar, Ulliam Martin Lik, informata që gjenden në veprën e tij «*Udhëtime në Greqinë e Veriut*»², dhe i premtuam vetes të kërkojmë edhe më tej për kryearkitektin e Ali pashë Tepelenës, duke qenë të bindur se ishte fjala për të vënë në pah vlera kulturore jo të zakonshme të së kaluarës së popullit tonë. Kërkimet

s'qenë pa rezultate dhe këto rezultate janë të kënaqshme, mund të themi, ndonëse do të kishim lakmuar që të qenë më të frutshme. Por edhe ne u kufizuar gati vetëm në letërsinë më të njohur mbi Ali pashë Tepelenën dhe Shqipërinë e kohës së sundimit të tij, kurse letërsia mbi to është e gjerë shumë. Sidoqoftë, lënda e grumbulluar është e tillë, që e lejon një studim paraqitës për inxhinier Petro Korçarin, dhe ky është qëllimi i këtyre pak kapitujve.

Mbi vetë Petron kemi vetëm tri-katër dëshmi të kohës³. Për fat të keq, sepse jeta e tij, edhe me kaq pak sa dimë, duket shumë interesante. Po, nga ana tjetër, ekzistojnë mjaft të dhëna mbi ndërtimet që janë bërë gjatë kohës kur kryemjeshtri punonte pranë Aliut, dhe ato japin mundësi për të formuar një ide, sot për sot të mjaftueshme, mbi ndërtimet e kryera nën drejtimin e tij. Prapë duhet thënë që këtu, se nuk dimë cili nga ndërtimet që ai drejtoi është projektuar prej atij vetë. Megjithëkëtë, që kur Petro Korçari ishte kryearkitekt, ai ishte edhe një konceptues i veprave që drejtonte. Veprat e ngritura nën drejtimin e një kryearkitekti janë, zakonisht, edhe veprat e atij vetë, pavarësisht nëse ai ka qenë apo jo edhe projektuesi i tyre. Ato mbajnë vulën e mendimit krijues dhe të mjeshtërisë së tij.

II. ALI PASHË TEPELENA. KOHA E TIJ DHE PASIONI I TIJ MBI NDËRTIMET

Koha e Ali pashë Tepelënës, në kapërcyell midis dy shekujve XVIII e XIX, është e njohur dhe pak do të ndalemi këtu në historinë e saj⁴. Ali pasha, përbrenda perandorisë osmane, arriti të krijonte një shtet të madh feudal, shtet që ishte i centralizuar fort e mbi të cilin sundoi si autokrat tepelënas, duke e pyetur pak e më pak sulltanin, duke iu bindur pak e aspak atij.

Shteti i Ali pashës, me kryeqendër apo kryeqytet Janinën, quhet përgjithësisht Pashallëku i Janinës. Me këtë emër ai shtet ka hyrë në historiografi. Po bashkëkohësit e kanë quajtur më shumë *Shqipëri*⁵, sepse shqiptarët përbënin një pjesë të madhe të popullatës dhe sepse ata sundonin efektivisht në të, me në krye tepelënasin.

Ali pasha zotëroi një trevë të gjerë, e cila përfshinte gjithë Shqipërinë e Jugut, duke nisur nga kufiri natyral i saj, lumi i Shkumbinit, dhe që shtrihet gjer në fund të gadishullit të Peloponezit (More), duke përfshirë kështu edhe një pjesë të madhe të Greqisë kontinentale. Në ishujt grekë të Jonit dhe në ata të detit Egje, kryezoti i Janinës nuk arriti dot të vinte këmbë, megjithëse disa prej tyre, sepse i kishte fill e përtej brigjeve në të cilat Aliu zotëronte, ai i lakmoi fort: kështu Korfuzin dhe Leukadën (Santë Maura).

Zyrtarisht, Ali pashë Tepelena ishte vetëm zot i Pashallëkut të Janinës, që kishte një shtrirje sado kudo të hapët, por edhe të kufizuar, në krahasim me trevën për të cilën folëm. Porse bijtë e tij, Myftari, Veliu dhe pastaj edhe më i vogli, Saliu, ishin edhe ata zotër në pashallëqe të tjerë në Jugë e në Veri të Pashallëkut të Janinës, kurse, ndaj t'et, djemtë ishin të bindur si zotërit të kryezoti, duke i dhënë atij hesap për të tëra dhe duke e dëgjuar atë për të tëra, ashtu sikundër se bënë ndaj sulltanit. Në këtë mënyrë, Ali pasha qe, në fakt, zot i një vendi shumë më të madh se pashallëku i tij. Andaj edhe ta quash shtetin e zotëruar prej tij ngushtësisht Pashallëk të Janinës, ky nuk na tingëllon një emërtim sa duhet i saktë: fuqia dhe pushteti i tepelenasit ishin shumë të mëdha, shteti i tij shumë më i hapët.

Në shtetin e vezirit shqiptar përmblihdeshin qytete si Elbasani, Ohri, Korça, Berati, Gjirokastra, Delvina, Përmeti, Konica, Kosturi, Filati, Janina, Paramithia, Arta, Trikala, Larisa, Lamia, Argosi, Tripolice etj. Ai kishte porte Durrsin, Vlorën, Butrintin, Prevezën, Pargën, Volosin, Patrën, Nauplian, e të tjerë, si këta ose më të vegjël se këta. Në të përmblihdeshin fusha si Myzeqeja në Shqipëri apo Thesalia në Greqi. Vendi ishte i pasur në burime ekonomike dhe jo keq i shfrytëzuar për kohën në Ballkan e në Turqi. Gjithë ajo trevë kishte një ekonomi të lulëzuar për kohën dhe Ali pashë Tepelena inkurajoi veçanërisht tregtinë, artizanatin, fillimet e industrisë manifakturore, prodhimin e drithrave, të pambukut, orizit, duhanit etj. Ai e nxiti shumë eksport-importin dhe bilanci ishte kurdoherë në favor të vendit e të kasës së shtetit. Ali pasha e zhduku në sundimet e tij anarkinë e madhe feudale që

kishte pllakosur e që dëmtoi aq keq Ballkanin gjatë shek. XVIII. Ai siguroi qetësinë e brendshme dhe e siguroi në të tillë mënyrë, që vjershëtori i tij i oborrit, Haxhi Shehreti, shkruante me të drejtë se, në viset e sunduara nga Ali pasha, «qengji mund të flinte pa frikë pranë ujkut»⁶. Veziri ndërtoi e përmirësoi rrugë të shumta dhe skela, gjë që e kërkonte dhe e nxiste zhvillimi i ekonomisë.

Ali pashë Tepelena ishte një autokrat me të vërtetë mjaft i pavarur nga pushteti qendror osman. Ai e njihte autoritetin e sulltanit dhe i paqante në rregull detyrimet financiare që kishte kundrejt tij. Edhe nderin në dukje ia mbante. Po detyrimet ushtarake i shkelte dhe, në viset ku ishte kryezot, autoritete turke gati s'kishte më. Kjo nuk shkonte pa fërkime të heshtura ose dhe të zhurmshme me Portën e Lartë. Porta pati bërë edhe kërcënime, pati provuar ndonjëherë të merrte edhe masa të rrepta kundër pak të bindurit shqiptar, si, p.sh., në vitin 1812, po nuk arriti t'i zbatonte. Sulltani e gjeti veten më në fund të shpenguar dhe rastin të volitshëm, për ta shpallur rebelin përfundimisht «fermanlli» (jashtë ligjit) e për të dyndur kundër tij ushtritë. Ai e shkarkoi Aliu nga tërë funksionet që i kishte njohur dhe nisi luftën. Kjo luftë, e cila zgjati prej korrikut 1820 e gjer në shkurt të vitit 1822, plot tetëmbëdhjetë muaj, mbaroi me thyerjen dhe vrasjen e Aliut, si dhe me zhdukjen e shtetit që ai kishte ngritur përbrenda perandorisë.

Synimi i kryezotit shqiptar, që të bashkonte gjithë Shqipërinë, Jug e Veri, si dhe pjesët e Greqisë që ai kishte nën vete, për t'u shpallur sundimtar krejt i pavarur, mbret, nuk u arrit. Po qëndresa e

tij qe e rëndësishme në historinë e përpjekjeve të shqiptarëve për t'u çliruar nga sundimi osman e për të krijuar shtetin e tyre të lirë. Pasojat qenë pozitive për qëndresën e mëpastajme të popullit tonë kundër perandorisë së sulltanëve dhe për zhvillimin e përpjekjeve të reja për t'u shkëputur nga Turqia, gjë që e realizoi Rilindja kombëtare më 1912.

Jehona e qëndresës së Aliut të Tepelenës qe e madhe në botën e kohës dhe veprimtaria e tij ndikoi për të shpejtuar rrokullisjen e perandorisë osmane. Ajo i dha dorë lëvizjes së çlirimit të popujve të ndryshëm të Ballkanit, veçanërisht plasjes së revolucionit borgjez grek (1821) dhe çlirimit të Greqisë.

*
*   *
*

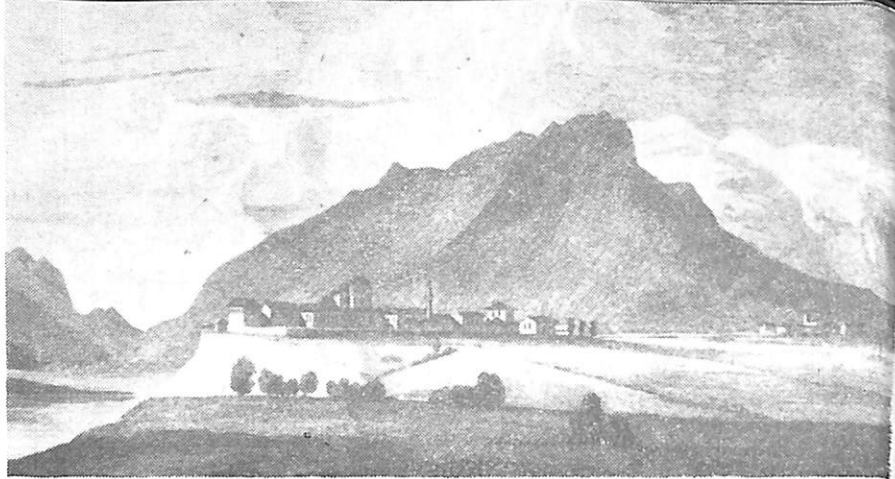
Zhvillimi ekonomik i vendit dhe nevoja e fuqizimit të tij bënë që, në shtetin e Ali pashë Tepelenës, të njihte një zhvillim të jashtëzakonshëm puna me ndërtimet, arkitektura në përgjithësi. Kjo ngjau sidomos në ato krahina ku veziri sundonte më për së afërmi, nga Tepelena në Artë. Atje Aliu e kishte qendrën e tij të preferuar, sepse aty e kishte edhe forcën më të madhe ushtarake dhe të besimit, prej andej i rekrutonte veçanërisht trupat, që përbeheshin nga shqiptarët, aty kish besim se mund t'i qëndronte më mirë rrezikut që i kërcënohej nga sulltani.

Aliu vetë kishte pasionin e ndërtimeve. Ky pasion ishte i tillë, që pashai të bënte në masë, dhe kudo në të njëjtën kohë, ndërtime nga më të ndry-

Ali pashë Tepelena Viz. Dupre (bot. Rëmerand)

Tepelena, — kështjella, pallati etj. 1815 (bot. Holland)

Tepelena, — kështjella, gjendja e rënuar e pallatit, etj. Viz. Lir 1848 (bot. po ky)

